

Manifest zgranutih ekonomista

utorak, 7. rujna 2010.

Draga kolegice, dragi kolega,

Čini se da ekonomska i financijska kriza koja je zatresla svijet 2008. godine nije oslabila dominaciju shema mišljenja koje orijentiraju ekonomske politike već trideset godina. Moć financija nije nimalo dovedena u pitanje. Naprotiv, u Europi, pod pritiskom Europske komisije, MMF-a i agencija za izdavanje kreditnih rejtinga, države s obnovljenom snagom primjenjuju programe reformi i strukturnih prilagođavanja koji su u prošlosti dokazali svoju sposobnost povećanja nestabilnosti i nejednakosti te prijete produbljivanjem europske krize.¹

Zgranuti tom konstatacijom, poželjeli smo pomoći izražavanju u javnosti brojnih ekonomista, s raznih teorijskih obzora, koji se ne mire s pukim promatranjem reafirmirane neoliberalne ortodoksije i drže da valja promijeniti paradigmu ekonomskih politika u Europi. Stoga smo napisali "manifest zgranutih ekonomista" što ga prilažemo. Taj tekst ne smjera sačiniti nekakav alternativni program, nego je upravljen prema nekim izazovima koji nam se čine bitnima kad je riječ o financijskim i monetarnim pitanjima u Europi. Ako se slažete s njegovom općom orijentacijom, bili bismo zahvalni kad biste ga potpisali (elektroničkom porukom na aterres@gmail.com) i razaslali u krugove ekonomista.² Sad smo u kontaktu s drugim europskim ekonomistima, radi organiziranja kolokvija (9. listopada na Sorboni, potvrda slijedi), kako bismo ukrstili svoja gledišta o strategijama za izlazak iz krize.

Unaprijed se zahvaljujemo.

---

¹ Izvornik: *Manifeste d'économistes atterrés à faire circuler pour signature* - [Association Française d'Économie Politique], <http://www.assoekonomiepolitique.org/spip.php?article140&lang=fr>, pristup 10. IX. 2010.

² Na dan 14. VII. 2011. godine, *Manifest zgranutih ekonomista* imao je 3795 potpisnika sa sveučilišnom naobrazbom, među kojima 1191 sveučilišni nastavnik iz Francuske i inozemstva (po zemljama: Francuska 955, Španjolska 61, Belgija 36, Njemačka 16, Italija 12, Portugal 11, SAD 11). Cf. *Statistiques sur les signataires du manifeste | Économistes Atterrés*, <http://atterres.org/?q=statistiques-sur-les-signataires-du-manifeste>, pristup 26. VII. 2011. Prev.

Philippe Askenazy, Thomas Coutrot, André Orléan, Henri Sterdyniak

Prvi potpisnici: Philippe Askenazy (CNRS, Pariška ekonomska škola), Thomas Coutrot (Znanstveno vijeće ATTAC-a), André Orléans (CNRS, EHESS, predsjednik AFEP-a), Henri Sterdyniak (OFCE)³

Kriza i dug u Europi: 10 lažnih "očitosti", 22 mjere za raspravu za izlazak iz slijepe ulice

Uvod

Svjetski ekonomski oporavak, omogućen divovskom injekcijom javnoga novca u ekonomski tok (od Sjedinjenih Država do Kine), slab je, no realan. Samo jedan je kontinent ostao otraga, Europa. Ona se angažirala u drugom smjeru, smjeru borbe protiv javnih deficita.

U Europskoj su uniji ti deficiti nesumnjivo visoki – prosječno 7% u 2010. godini – no mnogo manji nego što je 11% objavljenih u Sjedinjenim Državama. Dok su sjevernoameričke države, veće ekonomske težine od Grčke, kao na primjer Kalifornija, gotovo u bankrotu, financijska su tržišta odlučila spekulirati sa suverenim dugovima europskih zemalja, naročito onih s Juga. Europa je tako uhvaćena u vlastitu institucionalnu zamku: države moraju posuđivati kod privatnih financijskih institucija, a ove postižu jeftinu likvidnost kod Europske središnje banke. Financijska su tržišta dakle ključ financiranja država. U tom okviru, odsutnost europske solidarnosti potiče spekulaciju, a agencije za izdavanje kreditnih rejtinga igraju na izazivanje nepovjerenja.

Bilo je potrebno da agencija Moody's snizi ocjenu Grčkoj, 15. lipnja, kako bi europski lideri ponovo otkrili termin "nerazboritost", što su ga toliko rabili u početku krize *sub-*

---

³ CNRS, *Centre national de la recherche scientifique*, francuski je Nacionalni centar za znanstvena istraživanja; ATTAC, *Association pour la Taxation des Transactions Financières et l'Aide aux Citoyens*, međunarodna Udruga za oporezivanje financijskih transakcija i pomoć građanima; EHESS, *École des hautes études en sciences sociales*, Visoka škola društvenih znanosti; AFEP, *Association Française d'Économie Politique*, Francusko društvo za političku ekonomiju, u čijem je okrilju i nastao ovaj *Manifest*; OFCE, *Observatoire Français des Conjonctures Économiques*, Francuski opservatorij ekonomskih konjunktura. *Prev.*

prime. Nadalje, sad se otkriva kako je Španjolska daleko izloženija zbog krhkosti svoga modela rasta i svoga bankarskoga sistema negoli zbog svoga javnoga duga.

Kako bi "smirili tržišta", improviziran je Fond za stabilizaciju eura, a po Europi su lansirani drastični i često slijepi planovi za smanjenje javne potrošnje. Prvi su bili na udaru državni i javni službenici, uključujući i Francusku, gdje će se povišenje mirovinskih doprinosa pretvoriti u prikriveno smanjenje njihovih plaća. Broj javnih službenika posvuda se smanjuje, ugrožavajući javne službe. Isplate u socijalne svrhe, od Nizozemske preko Francuske do Portugala, aktualnom reformom mirovina, na putu su da budu teško amputirane. Nezaposlenost i nedostatnost mogućnosti zapošljavanja nužno će se i dalje povećavati u narednim godinama. Te su mjere neodgovorne s političke i socijalne točke gledišta, no i na striktno ekonomskom planu.

Ta politika, koja je veoma kratkoročno smirila spekulaciju, izazvala je već veoma negativne socijalne posljedice u brojnim europskim zemljama, posebno u odnosu na mlade, na svijet rada i na najslabije. Na duži rok, ona će razbuktati tenzije u Europi i zaprijetiti na taj način i samoj europskoj konstrukciji, koja je nešto daleko veće od ekonomskog projekta. Ekonomija bi morala biti u službi izgradnje demokratskoga, miroljubivoga i ujedinjenoga kontinenta. Umjesto toga, posvuda se nameće jedna vrst diktature tržištâ, a naročito danas u Portugalu, Španjolskoj i Grčkoj, trima zemljama u kojima su vladale diktature još početkom sedamdesetih godina, ima tome samo četrdeset godina.

Interpretirali je mi bilo kao želju da prestrašene vlade "smire tržišta" bilo kao izgovor za nametanje izbora koje diktira ideologija, podvrgavanje toj diktaturi nije prihvatljivo, jer je već toliko dokazala svoju ekonomsku nedjelotvornost i svoj razorni potencijal na političkom i socijalnom planu. Istinska demokratska rasprava o izborima ekonomske politike mora dakle biti otvorena u Francuskoj i u Europi. Većina ekonomista koji se uključuju u javne rasprave čine to kako bi opravdali ili racionalizirali podvrgavanje politika zahtjevima financijskih tržišta. Javne su vlasti doduše morale posvuda improvizirati kejnzejianske planove za ponovni rast ekonomije te čak katkad i privremeno nacionalizirati banke. No one žele što prije zatvoriti tu zgradu. Neoliberalan način razmišljanja još uvijek je jedini priznat kao legitiman, usprkos njegovim očitim porazima. Utemeljen na hipotezi djelotvornosti financijskih tržišta, on insistira na smanjenju javne potrošnje, privatizaciji javnih službi, fleksibilizaciji tržišta rada, liberalizaciji trgovine, financijskih usluga i tržišta kapitala, povećanju konkurencije svagda i svugdje.

Kao ekonomisti, s grozom gledamo kako su te politike još uvijek na dnevnom redu i kako nitko ne dovodi u pitanje njihove teorijske temelje. Činjenice su dovele u pitanje argumente koji se već trideset godina iznose u prilog izbora europskih ekonomskih politi-

ka. Kriza je ogoljela dogmatski i neutemeljen karakter većine navodnih "očitosti" što ih do iznemoglosti ponavljaju donosioci odluka i njihovi savjetnici. Bilo da je riječ o djelotvornosti i o racionalnosti financijskih tržišta, o potrebi rezanja rashoda da bi se smanjio javni dug, bilo o ojačavanju "pakta o stabilnosti", valja preispitati te lažne "očitosti" i pokazati mnogobrojnost mogućih izbora u području ekonomske politike. Drugi su izbori mogući i poželjni, pod uvjetom da se prije otpusti škripac koji je financijska industrija nametnula javnim politikama.

Ovdje ćemo iznijeti kritički prikaz deset postulata koji i dalje svakodnevno nadahnjuju odluke javnih vlasti posvuda u Europi, usprkos vrištećim demantijima što su ih donijele financijska kriza i njezine posljedice. Riječ je o lažnim "očitostima" koje nadahnjuju nepavedne i neefikasne mjere, a njima nasuprot iznosimo na raspravu dvadeset i dva protuprijedloga. Nije svaki od njih nužno postigao suglasnost među potpisnicima ovoga teksta, no oni će morati biti ozbiljno shvaćeni, ukoliko želimo izvući Europu iz slijepe ulice.

1. Lažna "očitost" br. 1 – Financijska su tržišta djelotvorna

Danas se svim promatračima nameće jedna činjenica: prvorazredna uloga koju financijska tržišta igraju u funkcioniranju ekonomije. To je rezultat duge evolucije koja je započela krajem sedamdesetih godina. Kako god da je mjerimo, ta je evolucija dovela do jasne ruptуре, kako kvantitativne tako i kvalitativne, u odnosu na prethodne decenije. Pod pritiskom financijskih tržišta, ukupna regulacija kapitalizma duboko se preobličila i donijela na svijet nepoznat oblik kapitalizma, što su ga neki nazvali "imovinskim kapitalizmom", "financijskim kapitalizmom" ili "neoliberalnim kapitalizmom".

Te su promjene našle svoje teorijsko opravdanje u hipotezi o informacijskoj djelotvornosti financijskih tržišta. Dakle, prema toj hipotezi, važno je razvijati financijska tržišta, kako bi ona mogla što slobodnije funkcionirati, jer su ona jedini mehanizam efikasne alokacije kapitala. Politike koje se već trideset godina tvrdoglavo vode u skladu su s tom preporukom. Bila je riječ o tome da se uspostavi integrirano financijsko tržište na svjetskoj razini, na kojem će svi akteri (poduzeća, obitelji, države, financijske institucije) moći razmjenjivati sve kategorije vrijednosnica (akcije, obveznice, dugovi, derivati, devize) sa svim dospijecima (dugoročno, srednjoročno, kratkoročno). Financijska su tržišta počela sličiti tržištu "bez trvenja" iz udžbenika: ekonomski je diskurs uspio stvoriti zbilju. Kako su tržišta postajala sve "savršenija", u smislu dominantne ekonomske teorije, analitičari su vjerovali da je financijski sistem odsad neusporedivo stabilniji negoli u prošlosti. Čini-

lo se da to potvrđuje "velika umjerenost" – taj period ekonomskoga rasta bez povišenja plaća u SAD, od 1990. do 2007. godine.

I danas G20 ustraje na ideji da su financijska tržišta dobar mehanizam alokacije kapitala. Primat i integritet financijskih tržišta i dalje su konačni ciljevi kojima smjera nova financijska regulacija. Kriza se interpretira ne kao neizbježan ishod logike dereguliranih tržišta, nego kao posljedica nepoštenja i neodgovornosti pojedinih financijskih aktera koje javne vlasti nisu dovoljno kontrolirale.

No kriza se pobrinula da pokaže kako tržišta nisu djelotvorna i da ne omogućuju efikasnu alokaciju kapitala. Goleme su posljedice te činjenice u području regulacije i ekonomske politike. Teorija djelotvornosti temelji se na ideji da investitori traže i pronalaze najpouzdaniju informaciju o vrijednosti projekata koji se natječu za financiranje. Prema toj teoriji, cijena koja se formira na tržištu izražava prosudbe investitora i sintetizira ukupnost raspoloživih informacija: one dakle sačinjavaju procjenu o pravoj vrijednosti vrijednosnica. Pretpostavlja se dakle da ta vrijednost sažima sve potrebne informacije kako bi se orijentirala ekonomska aktivnost, pa tako i društveni život. Prema tome, kapital se investira u najrentabilnije projekte i napušta manje efikasne projekte. To je centralna ideja te teorije: financijska konkurencija proizvodi pravedne cijene koje predstavljaju pouzdane signale investitorima i efikasno orijentiraju ekonomski razvoj.

No kriza je potvrdila baš razne teorijske radove koji su tu pretpostavku doveli u pitanje. Financijska konkurencija ne proizvodi nužno pravedne cijene. Još i gore: financijska konkurencija često dovodi do destabilizacije i do rasta pretjeranih i iracionalnih cijena, do financijskih mjehura.

Glavna pogreška teorije djelotvornosti financijskih tržišta sastoji se u preslikavanju na financijske proizvode uobičajene teorije tržišta običnih dobara. Na ovim je tržištima konkurencija djelomično samoregulativna, u skladu s onim što zovemo "zakonom" ponude i potražnje: kad cijena nekoga dobra poraste, proizvođači povećaju ponudu, a kupci smanje potražnju – cijena će dakle pasti i vratiti se svojoj uravnoteženoj razini. Drugim riječima, kad cijena nekoga dobra poraste, postoje sile koje imaju tendenciju zaustaviti, a potom vratiti cijenu koja je porasla. Konkurencija izaziva ono što zovemo "negativni *feedback*", suprotne sile koje vuku u smjeru suprotnom od početnoga udara. Ideja djelotvornosti rađa se iz izravnoga preslikavanja toga mehanizma na tržišne financije.

No u tom je primjeru situacija veoma različita. Kad cijena raste, često se primjećuje ne pad, nego porast potražnje! U stvari porast cijene znači povećanu rentabilnost za one koji posjeduju vrijednosnicu, zbog viška ostvarenoga prihoda. Povišenje cijene privlači

dakle nove kupce, što još više pojačava početni porast. Najave bonusa potiču tradere da i dalje uvećavaju to kretanje. Sve do incidenta, koji je nepredvidljiv no i neizbježan, koji izazove inverziju anticipacija i krah. Taj fenomen, dostojan Panurgevih ovnova,⁴ proces je "pozitivnoga *feedbacka*", koji pogoršava neravnoteže. U tome je spekulativni mjehur: kumulativan porast cijena koji se hrani samim sobom. Taj tip procesa ne proizvodi pravedne cijene, nego naprotiv, neadekvatne cijene.

Dominantno mjesto koje su zauzela financijska tržišta ne može dovesti ni do kakve efikasnosti. Štoviše, ono je trajan izvor nestabilnosti, kako to jasno pokazuje neprekinuta serija mjehura u dvadesetak godina: Japan, Jugoistočna Azija, Internet, tržišta u nastajanju, sektor nekretnina, sekuritizacija. Financijska se nestabilnost tako iskazuje snažnim fluktuacijama mjenjačkih tečajeva i burze, očito bez povezanosti s temeljima ekonomije. Ta nestabilnost, rođena u financijskom sektoru, širi se na realnu ekonomiju mnogobrojnim mehanizmima.

Sugeriramo četiri mjere za smanjivanje nedjelotvornosti i nestabilnosti financijskih tržišta:

Mjera br. 1 – Strogo ograničiti financijska tržišta i aktivnosti financijskih aktera, zabraniti bankama spekuliranje za vlastit račun, kako bi se izbjeglo širenje mjehura i krahovi.

Mjera br. 2 – Smanjiti likvidnost i destabilizirajuću spekulaciju kontrolama kretanja kapitala i nametima na financijske transakcije.

Mjera br. 3 – Ograničiti financijske transakcije na one koje su potrebne realnoj ekonomiji (npr. *Credit Default Swaps* samo za posjednike osiguranih vrijednosnica, itd.)

Mjera br. 4 – Ograničiti maksimalne naknade traderima.

---

⁴ Panurge je Rabelaisov lik koji se, na pučini, posvadio s trgovcem ovnovima: kupio je jednoga ovna i bacio ga u more. Drugi su ovnovi skočili za prvim, a za posljednjim i trgovac te se utopio. Dakle, oponašanje drugih bez kritičkoga odmaka. *Prev.*

2. Lažna "očitost" br. 2 – Financijska tržišta pogoduju ekonomskom rastu

Financijska je integracija dovela moć financija do zenita činjenicom da ona unificira i centralizira kapitalističku imovinu na svjetskoj razini. Odsada je ona ta koja određuje norme što ih traži cjelina svih kapitala. Projekt se sastojao u tome da tržišne financije zamijene bankarsko financiranje investicija. Projekt koji je uostalom propao, jer danas, na globalnoj razini, poduzeća financiraju akcionare, umjesto da bude obrnuto. Zbog toga se upravljanje poduzećima duboko promijenilo, kako bi postizalo norme rentabilnosti tržišta. S eksponencijalnim porastom snage akcionarske vrijednosti, nametnula se nova koncepcija poduzeća i rukovođenja poduzećem, koji su zamišljeni kao ekskluzivna služba akcionara. Nestala je ideja zajedničkoga interesa svojstvena različitim stranama povezanim u poduzeću. Rukovodiocima poduzeća koja kotiraju na burzi sad je prvenstvena zadaća da zadovolje želju za bogaćenjem akcionara i samih sebe. Kao posljedica toga, oni sami prestaju biti zaposlenici s plaćom, kako to pokazuje neumjeren uzlet njihovih naknada. U skladu s teorijom "agencije", riječ je o tome da se postupa tako da interesi rukovodilaca budu poravnati s interesima akcionara.

ROE (*Return on Equity*, ili rentabilnost vlastitih kapitala) od 15 do 25% sad je norma koju moć financija nameće poduzećima i zaposlenim rukovodiocima. Likvidnost je instrument te moći, omogućujući u svakom času nezadovoljnim kapitalima da odu drugamo. Nasuprot toj moći, oni koji su na plaći, kao i politička suverenost, zbog svoje razmrvljenosti, dolaze u stanje inferiornosti. To neuravnoteženo stanje dovodi do nerazumnih zahtjeva za profitom, jer oni mrve ekonomski rast i dovode do kontinuiranoga povećanja nejednakosti plaća. S jedne strane, zahtjevi za profitom snažno inhibiraju investiranje: što je zahtijevana rentabilnost viša, to je teže pronaći dovoljno zanimljive projekte koji ih mogu zadovoljiti. Investicijske stope i dalje su povijesno niske u Europi i u Sjedinjenim Državama. S druge strane, ti zahtjevi izazivaju neprestan pritisak na smanjenje plaća i kupovne vrijednosti, što nije povoljno za potražnju. Istodobno kočenje investiranja i potrošnje dovodi do slaboga rasta i do endemske nezaposlenosti. Anglo-saksonske su se zemlje toj tendenciji suprotstavile razvojem zaduživanja domaćinstava i financijskim mjehurima koji stvaraju fiktivno bogatstvo, omogućuju rast potrošnje bez rasta plaća, no završavaju krahom.

Predlažemo da se razmotre tri mjere za suzbijanje negativnih učinaka financijskih tržišta na ekonomsku aktivnost:

Mjera br. 5 – Značajno pojačati faktore protuteže u poduzećima, kako bi se uprave obavezale da uzimaju u obzir i interese svih zainteresiranih strana.

Mjera br. 6 – Snažno povećati oporezivanje visokih primanja, radi obeshrabrivanja trke za neodrživim prihodima.

Mjera br. 7 – Smanjiti ovisnost poduzeća o financijskim tržištima, razvijajući javne kreditne politike (preferencijalne stope za prioritetne aktivnosti na socijalnom i ekološkom planu).

3. Lažna "očitost" br. 3 – Tržišta su dobri suci solventnosti država

Prema zagovaračima djelotvornosti financijskih tržišta, sudionici na tržištu navodno uzimaju u obzir objektivno stanje javnih financija kako bi procijenili rizik upisa pozajmice državi. Pogledajmo to na primjeru grčkoga duga: financijski faktori i donosioci odluka u prosudbi se stanja oslanjaju samo na financijske procjene. I tako, kad se stopa tražena od Grčke popela na više od 10%, svatko je zaključio kako je rizik neplaćanja blizu: ako investitori traže takvu premiju za rizik, znači da je to krajnje opasno.

U tome je duboka pogreška, ako se razumije prava priroda procjene koju je donijelo financijsko tržište. Budući da ono nije djelotvorno, veoma često proizvodi cijene posve nepovezane s ekonomskim temeljima. U tim je uvjetima nerazumno poslužiti se samo financijskim procjenama za donošenje prosudbe o nekom stanju. Procijeniti neku vrijednosnicu nije operacija koja bi bila usporediva s mjerenjem neke objektivne veličine, na primjer s procjenom težine nekoga predmeta. Financijski je naslov pravo na buduće prihode: valja predvidjeti što će se dogoditi da bi ga se moglo procijeniti. To je stvar prosuđivanja, a ne objektivnoga mjerenja, jer u trenutku t budućnost nije ni na koji način unaprijed određena. U dvoranama tržišta traderi samo zamišljaju što će biti. Financijska cijena rezultat je suda, vjerovanja, oklade na budućnost: ništa ne jamči da će sud tržišta biti superioran drugim oblicima prosuđivanja.

A naročito financijska procjena nije neutralna: ona zahvaća mjereni objekt, angažira i stvara budućnost i proizvodi budućnosti koje zamišlja. Tako agencije za izdavanje kreditnih rejtinga naširoko pridonose određivanju kamatnih stopa na tržištima obveznica, dajući ocjene nabijene velikim subjektivnostima ili čak voljom da se pothranjuje nestabilnost, taj izvor spekulativnih profita. Kad one smanje ocjenu nekoj državi, istovremeno povećavaju kamatnu stopu koju financijski akteri zahtijevaju za kupnju vrijednosnica javnoga duga te države, a tako i povećavaju rizik za bankrot koji su one same najavile.

Predlažemo da se razmotre dvije mjere kojima je cilj smanjiti utjecaj psihologije tržišta na financiranje država:

Mjera br. 8 – Agencije za izdavanje kreditnih rejtinga ne smiju biti ovlaštene da, smanjenjem ocjena nekoj državi, arbitrarno utječu na kamatne stope tržišta obveznica. Valja regulirati njihovu aktivnost, tražeći da ta ocjena bude rezultat transparentne ekonomske računice.

Mjera br. 8bis – Osloboditi države od prijetnje financijskih tržišta jamstvom da će Europska centralna banka otkupljivati javni dug.

4. Lažna "očitost" br. 4 – Uzlet javnoga duga rezultat je pretjeranoga trošenja

Michel Pébereau,⁵ jedan od "kumova" francuskog bankovnog sistema, opisivao je 2005. godine u nekom od onih *ad hoc* službenih izvještaja, Francusku ugušenu javnim dugom, koja žrtvuje svoje buduće naraštaje odajući se nepromišljenim socijalnim izdacima. Država se zaduživala kao otac obitelji koji je alkoholičar i pije iznad svojih mogućnosti: to je bila slika koju je prikazivala većina pisaca uvodnika. Nedavna eksplozija javnoga duga u Europi i svijetu nastala je međutim iz posve drugoga razloga, zbog planova za spašavanje financijskog sektora i naročito zbog recesije koju je izazvala bankovna i financijska kriza, koja je počela 2008. godine: prosječan javni deficit u eurozoni iznosio je samo 0,6% BDP-a 2007. godine, no kriza ga je 2010. godine potjerala na 7%. Javni dug u isto je vrijeme porastao sa 66% na 84% BDP-a.

Porast javnoga duga, međutim, u Francuskoj i u brojnim europskim zemljama, ispočetka je bio umjeren i prethodio je toj recesiji: do njega dolazi ne zbog tendencije povećanja javnih rashoda – jer upravo obrnuto, oni su u Europskoj uniji, u odnosu na BDP, bili stabilni ili u padu od početka devedesetih godina – nego zbog pada javnih prihoda, izazvanoga niskim ekonomskim rastom u tom razdoblju i fiskalnom kontrarevolucijom koju vodi većina vlada već dvadeset i pet godina. Na dugi je rok fiskalna kontrarevolucija bez prestanka pothranjivala napuhivanje duga iz jedne recesije u drugu. Tako u Francuskoj nedavni parlamentarni izvještaj procjenjuje na 100 milijarda eura u 2010. trošak smanjivanja poreza odobrenih između 2000. i 2010. godine, što čak ni ne uključuje oslobađanje od doprinosa za socijalno osiguranje (30 milijarda) ni ostale "fiskalne rashode". Zbog

---

⁵ Michel Pébereau (1925.), francuski visoki državni činovnik i bankar. Vodio je privatizaciju prvo *Crédit commercial de France*, potom *Banque Nationale de Paris*, a poslije i njezinu fuziju u *BNP Paribas*, kojima je bio na čelu do 2003. *Prev.*

nepostojanja fiskalnoga usklađivanja, europske su se države bacile u fiskalnu konkurenciju, smanjujući poreze na poduzeća, visoke prihode i imovinu. Čak i ako je relativna težina tih odrednica različita od jedne zemlje do druge, gotovo opći porast javnih deficita i proporcionalnoga odnosa javnoga duga u Europi u posljednjih trideset godina nije rezultat prvenstveno zastranjenja u javnim rashodima. To je dijagnoza koja očito otvara druge putove od onih vječnih smanjivanja javnih rashoda.

Kako bi se ponovno uspostavio javni i informirani dijalog o porijeklu duga, pa dakle i o sredstvima kako da se on riješi, predlažemo da se razmotri sljedeći prijedlog:

Mjera br. 9 – Provesti javnu i građansku reviziju javnih dugova, kako bi se utvrdilo njihovo podrijetlo i pokazao identitet glavnih posjednika vrijednosnica javnoga duga te posjedovanih iznosa.

5. Lažna "očitost" br. 5 – Valja smanjiti rashode kako bi se smanjio javni dug

Čak i ako je porast javnoga duga djelomično rezultat porasta javnih rashoda, rezati te rashode ne bi nužno pridonijelo rješenju. Jer dinamika javnoga duga nema puno toga zajedničkoga s dugom nekoga kućanstva: makroekonomija se ne može reducirati na kućansku ekonomiju. Dinamika duga ovisi o raznim faktorima: o razini primarnih deficita, no također i o razlici između kamatne stope i stope nominalnoga rasta ekonomije.

Jer ako je ovaj posljednji niži od kamatne stope, dug će se mehanički povećati zbog "efekta grude snijega": iznos kamata eksplodira, a također i ukupni deficit (uključujući i kamate duga). Tako je, početkom devedesetih godina, politika javnoga duga koju je vodio Bérégevoy⁶ i održavao je, usprkos recesiji 1993.-94. godine, rezultirala kamatnom stopom trajno višom od stope rasta, što objašnjava nagli skok javnoga duga u Francuskoj u tom razdoblju. To je isti onaj mehanizam koji objašnjava povećanje duga u prvoj polovini osamdesetih godina, pod udarom neoliberalne revolucije i politike visokih kamatnih stopa koju su vodili Ronald Reagan i Margaret Thatcher.

No stopa rasta ekonomije sama po sebi nije neovisna o javnim rashodima. Kratkoročno, postojanje stabilnih javnih rashoda ograničava dubinu recesija ("automatski stabilizato-

---

⁶ Pierre Bérégevoy (1925.-1993.), francuski političar, tada predsjednik vlade. *Prev.*

ri"). Dugoročno, investicije i javni rashodi (prosvjeta, zdravstvo, znanost, infrastruktura...) potiču rast. Netočno je tvrditi da svaki javni deficit povisuje i javni dug, ili da svako smanjenje deficita omogućuje i smanjivanje duga. Ako smanjenje deficita plombira ekonomsku aktivnost, dug će se još i više povećati. Liberalni komentatori naglašavaju kako su neke zemlje (Kanada, Švedska, Izrael) proveli veoma brutalno prilagođavanje svojih javnih računa, devedesetih godina, i odmah potom doživjele snažan skok stope rasta. No to je moguće samo ako se prilagođavanje odnosi na jednu izoliranu zemlju, koja brzo postigne kompetitivnost u odnosu na svoje konkurente. Ono što dakako zaboravljaju pristaše europskoga strukturalnog prilagođavanja jest to da europske zemlje imaju svoje glavne kupce i konkurente u drugim europskim zemljama, jer je Europska unija globalno gledano slabo otvorena prema inozemstvu. Istovremena i masovna redukcija javnih rashoda cjeline zemalja Unije može kao rezultat izazvati samo još težu recesiju i prema tome i nov porast javnoga duga.

Kako bi se izbjeglo da oporavak javnih financija ne izazove socijalnu i političku katastrofu, stavljamo na raspravu dvije mjere:

Mjera br. 10 – Zadržati razinu socijalnih prava te ih još i povećati (naknada nezaposlenima, naknada za stan...).

Mjera br. 11 – Povećati proračunske izdatke u oblasti prosvjete i znanosti, ekološki motiviranih investicija... radi stvaranja uvjeta za održiv rast koji će omogućiti snažan pad nezaposlenosti.

6. Lažna "očitost" br. 6 – Javni dug prenosi cijenu naše neumjerenosti na unuke

Još je jedna lažna tvrdnja ona koja brka kućansku ekonomiju s makroekonomijom, prema kojoj bi javni dug bio prijenos bogatstva na štetu budućih naraštaja. Javni je dug zaista mehanizam prijenosa bogatstava, no prvenstveno od strane običnih poreznih obveznika na rentijere.

Temeljeći se na vjerovanju – rijetko kad dokazanom – prema kojem snižavanje poreza potiče rast te će povećati na kraju i javne prihode, europske su države nakon 1980. godine oponašale SAD svojom sistematskom politikom jeftimbe fiskalnog opterećenja. Redukcije poreza i doprinosa (na profite poduzeća, na prihode najimućnijih pojedinaca, na prihode kadrova...) umnožavale su se, no njihov je učinak na ekonomski rast ostao

veoma nesiguran. Te su fiskalne antiredistributivne politike tako pogoršale, istovremeno i kumulativno, društvene nejednakosti i javne deficite.

Te su fiskalne politike prisilile javne vlasti da se zadužuju kod imućnih kućanstava i financijskih tržišta kako bi financirale tako stvorene deficite. To bismo mogli nazvati "učinak *jackpot*": s novcem ušteđenim na porezu, bogati su mogli kupiti obveznice javnoga duga (koje donose kamate), izdane da bi se financirali javni deficiti izazvani smanjenjima poreza... Servisiranje javnoga duga u Francuskoj iznosi tako 40 milijarda eura godišnje, gotovo isto toliko koliko i prihod od poreza na dohodak. No taj je potez još i briljantiji kad se uzme u obzir da je javnost povjerovala kako je javni dug tolik zbog javnih službenika, umirovljenika i bolesnika.

Rast javnoga duga u Europi i u SAD nije dakle rezultat ekspanzionističkih kejnezijanskih politika ili rastrošnih socijalnih politika, nego naprotiv, rezultat politike u korist privilegiranih slojeva: "fiskalni rashodi" (smanjenja poreza i doprinosa) povećavaju raspoloživ dohodak onima kojima on najmanje treba, koji tako mogu još više povećati svoje plasmane, naročito u državne obveznice, koje donose kamate iz poreza koje plaćaju svi porezni obveznici. Ukratko, uspostavljen je izvrnut sistem redistribucije, od pučkih klasa prema imućnim klasama, preko javnoga duga, od kojega zarada odlazi uvijek u privatnu rentu.

Radi oporavka javnih financija u Europi i u Francuskoj na pravičan način, predlažemo da se razmotre dvije mjere:

Mjera br. 12 – Direktnom oporezivanju prihoda vratiti snažno redistributivan karakter (ukidanje oslobođenja od poreza, stvaranje novih razreda i povećanje porezne stope na prihode...)

Mjera br. 13 – Ukinuti izuzeća poduzećima koja nemaju dovoljan učinak na zaposlenost.

7. Lažna "očitost" br. 7 – Valja razuvjeriti financijska tržišta kako bi se mogao financirati javni dug

Valja analizirati, na svjetskoj razini, rast javnih dugova u korelaciji s financijarizacijom ekonomije. Za vrijeme posljednjih trideset godina, koje su pogodovale posvemašnjoj liberalizaciji cirkulacije kapitala, financijski je sektor značajno povećao svoj utjecaj na ekonomiju. Velika poduzeća sve se manje utječu bankovnom kreditu, a sve više i više

financijskim tržištima. I kućanstva vide da sve veći dio njihove štednje otječe u financijski sektor, za njihove mirovine, preko raznih proizvoda za plasman ili, u nekim zemljama, preko financiranja njihovih stambenih potreba (hipotekarni krediti). Upravljači portfeljima, u nastojanju da diversificiraju rizike, traže javne obveznice kao dopunu privatnim obveznicama. Lako su ih pronalazili na tržištima, jer su vlade vodile slične politike koje su dovele do bujanja deficita: visoke kamatne stope, smanjivanja poreza na visoka primanja, masovna poticanja na financijsku štednju kućanstava kako bi se kapitalizacijom pogodovalo mirovinama, itd.

Na razini Europske unije, financijarizacija javnoga duga upisana je u ugovore: nakon Maastrichta, centralnim je bankama zabranjeno izravno financirati države, koje moraju na financijskim tržištima pronaći svoje zajmodavce. Tu "monetarnu represiju" prati "financijsko oslobođenje" i proizvodi upravo suprotno od onoga što su proizvodile politike usvojene nakon velike krize tridesetih godina, od "financijske represije" (drastičnih restrikcija slobode djelovanja financijskoga sektora) i od "monetarnog oslobođenja" (kraja režima vezanoga uz zlato). Riječ je o tome da se države, za koje se pretpostavlja da su po prirodi previše rastrošne, podvedu pod disciplinu financijskih tržišta, za koja se pak pretpostavlja da su po prirodi djelotvorna i sveznajuća.

Kao rezultat tog doktrinarnog odabira, Europske središnja banka nema pravo direktno upisivati javne obveznice europskih država. Lišene jamstva da se mogu uvijek financirati kod Središnje banke, zemlje Juga Europe tako su postale žrtvom spekulativnih napada. Premda unazad nekoliko mjeseci Europska središnja banka - čemu se uvijek opirala u ime nepogrešive ortodoksije - kupuje državne obveznice po tržišnoj kamatnoj stopi, ne bi li smirila tenzije na europskom tržištu obveznica. No ništa ne govori da će to i dostajati, ako se kriza duga produbi i kamatne stope na tržištu uzlete. Tad bi bilo teško održati tu monetarnu ortodoksiju, lišenu ozbiljnih znanstvenih uporišta.

Za rješavanje problema javnoga duga predlažemo dvije mjere za raspravu:

Mjera br. 14 – Ovlastiti Europsku središnju banku da izravno financira države (ili da nametne komercijalnim bankama upis javnih obveznica) s niskom kamatnom stopom, labaveći tako obroč u koji ih stežu financijska tržišta.

Mjera br. 15 – Ako bude potrebno, restrukturirati javni dug, na primjer limitiranjem servisiranja javnoga duga na određen postotak BDP-a i diskriminacijom zajmodavaca ovisno o količini obveznica što ih posjeduju: veoma veliki rentijeri (pojedinci ili institucije) moraju se suglasiti s osjetnim produljenjem dospeljeća duga, i čak djelomičnim ili posve-

mašnjim anuliranjima duga. Valja također pregovorima smanjiti pretjerane kamatne stope na obveznice koje su države u teškoćama izdale nakon krize.

8. Lažna "očitost" br. 8 – Europska unija brani europski socijalni model

Europska se konstrukcija pokazuje kao dvojako iskustvo. Dvije vizije Europe supostoje, a ne usude se otvoreno sučeliti. Prema socijaldemokratima, Europa bi morala promicati europski socijalni model, plod društvenoga kompromisa nakon Drugoga svjetskoga rata, sa socijalnom zaštitom, svojim javnim službama i industrijskim politikama. Ona bi morala predstavljati branu od liberalne globalizacije, sredstvo za zaštitu, za održavanje i napredovanje toga modela. Europa bi morala braniti specifičnu viziju organizacije svjetske ekonomije, globalizaciju reguliranu tijelima svjetskoga upravljanja. Ona bi morala zemljama članicama omogućiti da održe visoku razinu javnih rashoda i redistribucije, štiteći njihov kapacitet da ih financiraju usklađivanjem fiskalnoga sustava u odnosu na osobe, poduzeća, prihode kapitala.

Međutim, Europa nije htjela preuzeti odgovornost za svoju specifičnost. Vizija koja trenutno dominira u Bruxellesu i unutar većine nacionalnih vlada, upravo je vizija liberalne Europe, kojoj je cilj da prilagodi europska društva zahtjevima globalizacije: europska je izgradnja sredstvo da se dovede u pitanje europski socijalni model i da se deregulira ekonomija. Prevlast prava konkurencije nad nacionalnim propisima i nad socijalnim pravima unutar Zajedničkoga tržišta omogućuje da se uvede više konkurencije na tržišta proizvoda i usluga, da se smanji značaj javnih službi i da se europske radnike izvrgne konkurencije. Socijalna i fiskalna konkurencija omogućila je redukciju poreza, naročito na prihode od kapitala i prihode poduzeća ("pokretne baze") i da se izvrši pritisak na socijalne izdatke. Ugovori jamče četiri temeljne slobode: slobodno kretanje ljudi, roba, usluga i kapitala. No daleko od ograničenja na unutarnja tržišta, sloboda kretanja kapitala dopuštena je investitorima iz cijeloga svijeta, podvrgavajući tako europsko proizvodno tkivo prisilama valorizacije međunarodnih kapitala. Europska izgradnja postaje tako sredstvo nametanja neoliberalnih reformi narodima.

Organizacija makroekonomske politike (neovisnost Europske središnje banke u odnosu na politiku, Pakt o stabilnosti) obilježena je nepovjerenjem prema demokratski izabranim vladama. Nastoji lišiti zemlje bilo kakve autonomije u području monetarne politike, kao i u području proračunske politike. Proračunska ravnoteža mora biti postignuta, pa se progona svaka diskrecijska politika poticanja oporavka ekonomije, kako bi i dalje djelovala samo "automatska stabilizacija". Nikakva zajednička konjunkturna politika nije primijenjena na razini eurozone, nikakav zajednički cilj rasta ili zaposlenosti nije defini-

ran. Razlike među zemljama ne uzimaju se u obzir, jer se pakt ne zanima ni za stope inflacije ni za nacionalne vanjske deficite. Ciljevi javnih financija ne vode računa o nacionalnim ekonomskim situacijama.

Europska tijela pokušala su potaknuti strukturalne reforme (s pomoću Širokih smjernica za gospodarsku politiku, Otvorene metode koordinacije ili Lisabonske agende), s veoma nejednakim uspjehom. Način njihove izrade nije bio ni demokratski, ni mobilizacijski, njihova liberalna orijentacija nije nužno odgovarala politikama donesenima na nacionalnom nivou, s obzirom na odnose snaga u svakoj zemlji. Ta orijentacija nije stoga mogla postići jasne uspjehe koji bi je legitimirali. Pokret ekonomske liberalizacije doveden je u pitanje (propast direktive Bolkestein); neke su zemlje dovedene u iskušenje da nacionaliziraju svoju industrijsku politiku, a većina se suprotstavila europeizaciji svojih fiskalnih i socijalnih politika. Socijalna Europa ostala je prazna riječ, jedino se Europa konkurencije i financija stvarno afirmirala.

Kako bi Europa mogla istinski promicati europski socijalni model, predlažemo da se razmotre dvije mjere:

Mjera br. 16 – Dovedi u pitanje slobodno kretanje kapitala i roba između Europske unije i ostatka svijeta, pregovarajući o multilateralnim ili bilateralnim ugovorima, ako bude potrebno.

Mjera br. 17 – Umjesto politike konkurencije uvesti "usklađivanje napretka" kao nitvodilju europske konstrukcije. Uspostaviti obavezne zajedničke ciljeve u području socijalnoga napretka i u području makroekonomije (preko Širokih smjernica za socijalnu politiku).

9. Lažna "očitost" br. 9 – Euro je štit koji brani od krize

Euro je trebao biti faktor zaštite protiv svjetske financijske krize. Uklanjanje nestabilnosti mjenjačkih tečajeva između europskih valuta trebalo je eliminirati jedan od značajnijih faktora nestabilnosti. No ništa se od toga nije dogodilo: Europa je snažnije i trajnije zahvaćena krizom negoli ostatak svijeta.

Nakon 1999. godine, eurozona je doživjela relativno osrednji rast i povećanje razlika među državama-članicama kad je riječ o rastu, inflaciji, nezaposlenosti i vanjskim neravnotežama. Okvir ekonomske politike eurozone, koji se nastoji nametnuti, sličnim makroekonomskim politikama, zemljama u različitim situacijama, povećao je disparitet ras-

ta među zemljama-članicama. U većini zemalja, posebno u velikima zemljama, uvođenje eura nije izazvalo obećano ubrzanje rasta. Drugima je pak euro donio rast, no pod cijenu teško podnošljivih neravnoteža. Monetarna i proračunska rigidnost, ojačana eustom, dovela je do prevaljivanja cjelokupnoga tereta prilagodbi na rad. Provedeni su fleksibilnost i ograničavanje plaća, smanjen udio plaća u ukupnom prihodu, povećane su nejednakosti.

U toj trci prema socijalnoj jeftimbi pobijedila je Njemačka, koja je znala izvući značajne trgovinske suficite na štetu svojih susjeda i naročito na štetu svojih vlastitih zaposlenika, namećući im smanjenje troškova rada i socijalnih izdataka, što joj je donijelo trgovinsku prednost u odnosu na susjede koji se nisu mogli tako grubo odnositi prema svojim radnicima. Proračunski i trgovački deficiti jednih samo su suprotna strana suficita drugih... Države-članice nisu bile sposobne definirati koordiniranu strategiju.

Eurozona je trebala biti manje zahvaćena financijskom krizom od Sjedinjenih Država ili Ujedinjenoga Kraljevstva. Kućanstva su mnogo manje upletena u financijska tržišta i ova su manje sofisticirana. Javne financije bile su u boljoj situaciji: javni deficit zemalja eurozone iznosio je 0,6% BDP-a 2007. godine, nasuprot gotovo 3% u Sjedinjenim Državama, u Ujedinjenom Kraljevstvu ili u Japanu. No eurozona je već tada trpjela od neravnomjerno raspoređenih neravnoteža: zemlje Sjevera (Njemačka, Austrija, Nizozemska, skandinavske zemlje) smanjile su plaće i unutarne potražnje te akumulirale vanjske suficite, dok su zemlje Juga (Španjolska, Grčka, Irska) doživjele snažan rast, potaknut kamatnim stopama niskima u odnosu na stopu rasta, no akumulirajući vanjske deficite.

Kad je financijska kriza krenula iz Sjedinjenih Država, one su pokušale primijeniti realnu politiku proračunskoga i monetarnoga oporavka, pribjegavajući ponovnoj financijskoj regulaciji. Nasuprot tome, Europa nije znala primijeniti dovoljno reaktivnu politiku. Od 2007. do 2010, proračunski je impuls bio na razini od 1,6 postotnog poena BDP-a u eurozoni, 3,2 u Ujedinjenom Kraljevstvu, 4,2 u Sjedinjenim Državama. Gubitak proizvodnje do kojeg je došlo zbog krize bio je mnogo jači u eurozoni negoli u Sjedinjenim Državama. Povećanje deficita u eurozoni više je rezultat krize negoli rezultat neke aktivne politike.

U isto to vrijeme Europska je komisija protiv država-članica nastavila pokretati postupke zbog prekomjernih deficita, tako da su sredinom 2010. bili pokrenuti postupci protiv gotovo svih država zone. Zahtijevala je od država-članica da se angažiraju kako bi se prije 2013. ili 2014. vratile ispod letvice od 3%, neovisno o ekonomskoj evoluciji. Europska su tijela nastavila tražiti restriktivne politike plaća i preispitivanja javnih mirovinskih i

zdravstvenih sustava, uz očit rizik da kontinent uroni u depresiju i da se povećaju tenzije između zemalja. Ta odsutnost koordinacije, i, u osnovi, nepostojanje istinskoga europskoga proračuna koji bi omogućio efektivnu solidarnost između država-članica, naveli su financijske aktere da se udalje od eura i čak da otvoreno protiv njega spekuliraju.

Kako bi euro mogao stvarno zaštititi europske državljane od krize, predlažemo da se razmotre dvije mjere:

Mjera br. 18 – Osigurati istinsku koordinaciju makroekonomskih politika i sporazumnu redukciju trgovinskih neravnoteža između europskih zemalja.

Mjera br. 19 – Kompenzirati platne neravnoteže u Europi jednom Bankom za poravnana (koja bi organizirala zajmove među državama-članicama).

Mjera br. 20 – Ako kriza eura dovede do njegova kraja i u očekivanju uspostavljanja europskoga proračuna (vidi niže), uspostaviti unutareuropski monetarni režim (zajednička valuta tipa "bancor") koji bi bio sposoban organizirati resorpciju neravnoteža trgovačkih bilanci unutar Europe.

10. Lažna "očitost" br. 10 – Grčka je kriza napokon omogućila kretanje prema ekonomskoj vladi i istinskoj europskoj solidarnosti

Počevši od sredine 2009. godine, financijska su tržišta počela spekulirati s dugovima europskih zemalja. Na globalnoj razini, snažan porast dugova i javnih deficita na svjetskoj ljestvici nije (bar ne još) izazvao porast dugoročnih kamatnih stopa: financijski akteri procjenjuju da će centralne banke još dugo održavati realne monetarne stope na razini bliskoj nuli i da neće doći do rizika inflacije ni do neplaćanja neke velike zemlje. No spekulanti su uočili nedostatke u organizaciji eurozone. Dok se vlade ostalih razvijenih zemalja mogu uvijek osigurati financiranje svojih središnjih banaka, zemlje eurozone odustale su od te mogućnosti te posve ovise o tržištima da bi financirale svoje deficite. Spekulacija se odjednom mogla oboriti na najkrhkije zemlje eurozone: Grčku, Španjolsku, Irsku.

Europska su tijela i vlade reagirali sa zakašnjenjem, ne želeći ostaviti dojam da zemlje-članice imaju pravo na neograničenu podršku svojih partnera i želeći sankcionirati Grčku, krivu za maskiranje – uz pomoć Goldmana Sachsa – stvarnoga opsega svojih deficita. Ipak, u svibnju 2010. godine, Europska središnja banka i države-članice bile su prisiljene hitno osnovati Fond za stabilizaciju, kako bi pokazale tržištima da će pružati tu

neograničenu pomoć ugroženim zemljama. Zauzvrat su one morale najaviti programe stroge proračunske štednje bez presedana, koji će ih osuditi na smanjenje aktivnosti kratkoročno, kao i na dug period recesije. Pod pritiskom MMF-a i Europske komisije Grčka mora privatizirati svoje javne službe, a Španjolska fleksibilizirati svoje tržište rada. Restriktivne su mjere najavile čak su i Francuska i Njemačka, koje nisu napadnute spekulacijom.

Ipak, globalno gledano, potražnja nije nimalo pretjerana u Europi. Stanje javnih financija bolje je nego u Sjedinjenim Državama ili u Velikoj Britaniji, s marginom za proračunske manevre. Valja resorbirati neravnoteže na koordiniran način: zemlje s viškom sa Sjevera i iz Centra Europe moraju voditi ekspanzionističke politike – povišenje plaća, socijalnih izdataka... - kako bi kompenzirale restriktivne politike zemalja Juga. Globalno gledano, proračunska politika ne smije biti restriktivna u eurozoni, sve dok se europska ekonomija ne približi punoj zaposlenosti zadovoljavajućom brzinom.

No pristaše automatskih i restriktivnih proračunskih politika u Europi danas su nažalost ojačani. Grčka je kriza omogućila da se zaboravi na izvore financijske krize. Oni koji su prihvatili da financijski podrže zemlje Juga žele zauzvrat nametnuti postroživanje Pakta o stabilnosti. Komisija i Njemačka žele nametnuti svim državama-članicama da upišu cilj proračunske ravnoteže u svoje ustave te da daju nadzirati neovisnim ekspertnim odborima svoju proračunsku politiku. Komisija želi nametnuti zemljama dugu kuru oštih rezova kako se vratili na javni dug niži od 60% BDP-a. Ako se i kreće prema europskoj ekonomskoj vladi, onda je to put prema vladi koja će, umjesto da olabavi obroč financijskoga sektora, nametnuti oštre rezove i produbiti strukturalne "reformе", na štetu socijalne solidarnosti u svakoj zemlji i među zemljama.

Kriza dovodi financijske elite i europske tehnokracije u iskušenje da primijene "strategiju šoka", iskorištavajući krizu da za radikalizaciju neoliberalne agende. No ta politika ima slabe šanse za uspjeh:

- Smanjenje javnih rashoda naštetit će naporu potrebnom na europskoj razini da se održe rashodi za budućnost (znanost, prosvjeta, obiteljska politika), kako bi se pomoglo europskoj industriji da se održi i da investira u sektore budućnosti (zelena ekonomija).
- Kriza će omogućiti nametanje snažnih redukcija socijalnih izdataka, što je cilj koji zagovornici neoliberalizma neumorno traže, po cijeni narušavanja socijalne kohezije, smanjivanja efektivne potražnje, tjeranja kućanstava da štede za mirovinu i zdravstvo pri financijskim institucijama koja su i odgovorna za krizu.

- Vlade i europska tijela odbijaju provesti fiskalno usklađivanje koje bi omogućilo potrebno povišenje poreza na financijski sektor, na veliku imovinu i na visoka primanja.
- Europske zemlje uspostavljaju trajno restriktivne proračunske politike koje će teško opterećivati rast. Fiskalni će prihodi opasti. Javna salda neće se uopće popraviti, omjeri duga će se pogoršati, tržišta neće biti umirena.
- Sve se europske zemlje nisu mogle, zbog različitosti svojih političkih i socijalnih kultura, podvrgnuti željeznoj disciplini koju nameće Ugovor iz Maastrichta. Neće se sve podvrgnuti niti njegovom pooštrenju koje se upravo organizira. Realan je generalizirani rizik dinamike njegova odbijanja.

Predlažemo da se razmotre dvije mjere za istinsku ekonomsku vladu i europsku solidarnost:

Mjera br. 21 – Razviti europsku fiskalnu politiku (porez na ugljični dioksid, porez na dobit, ...), kao i istinski europski proračun, kako bi se pomoglo konvergenciji ekonomija i nastojalo na ujednačavanju uvjeta dostupnosti javnih i socijalnih službi u raznim državama-članicama, na temelju najboljih praksa.

Mjera br. 22 – Pokrenuti sveobuhvatan europski plan, financiran javnim raspisom s niskom, no zajamčenom kamatom, i/ili s pomoću monetarne emisije Europske središnje banke, za ekološku konverziju europske ekonomije.

ZAKLJUČAK

OTVORITI RASPRAVU O EKONOMSKOJ POLITICI,

UTRTI PUTOVE ZA PONOVO OBLIKOVANJE EUROPSKE UNIJE

Europa se već tri decenije gradi na tehnokratskoj bazi koja isključuje stanovništvo iz rasprave o ekonomskoj politici. Mora biti napuštena neoliberalna doktrina, koja počiva na danas nebranljivoj hipotezi o djelotvornosti financijskih tržišta. Valja ponovo otvoriti prostor za moguće politike te za raspravu o alternativnim i koherentnim prijedlozima koji suzbijaju moć financija i organiziraju usklađenost u progresu europskih ekonomskih i socijalnih sistema. To pretpostavlja uzajamni pristup značajnim proračunskim resursima, oslobođenima razvojem snažno redistributivnog europskog fiskalnog sustava. Ta-

kođer valja osloboditi države od stiska financijskih tržišta. Samo tako se projekt europske konstrukcije može nadati da ponovo stekne narodni i demokratski legitimitet koji mu danas nedostaje.

Nije naravno realno zamisliti da će svih 27 zemalja istovremeno odlučiti da pristupe takvoj rupturi u metodi i ciljevima europske konstrukcije. Europska ekonomska zajednica počela je sa šest zemalja – ponovno oblikovanje Europske unije započet će sporazumom između nekoliko zemalja koje budu željele istraživati nove putove. U mjeri u kojoj će postajati očite katastrofalne posljedice danas prihvaćenih politika, rasprava o alternativama povest će se u cijeloj Europi. Do socijalnih borbi i političkih promjena dolazit će različitim ritmom u pojedinoj zemlji. Nacionalne će vlade donositi inovativne odluke. Oni koji to budu željeli, morat će pristupiti pojačanoj suradnji potrebnoj za donošenje smjelih mjera u području financijske regulacije, fiskalne ili socijalne politike. Oni će drugim narodima pružiti ruku da pristupe pokretu svojim konkretnim prijedlozima.

Stoga nam se čini važnim skicirati i već sada predložiti za raspravu osnovne crte alternativnih ekonomskih politika koje će omogućiti to ponovno oblikovanje europske konstrukcije.

Prijevod s francuskog: Želimir Brala